

Torbjörn Limé

Arbetersviten - en personlig essä i 17 bilder

Tankar om inspiration, konstnärlig metod och uttryck

Jag minns fortfarande tydligt bilden från tyska Ruhrområdet i högstadiets geografibok. De kraftigt rykande skorstenarna i gråskala illustrerade den västtyska industriboomen under 50- och 60-talet, efterkrigstidens så kallade Wirtschaftswunder - kol och stål. Bildens ikonografi överensstämde väl med min närmiljö även om storleken på den industriella skalan inte gick att jämföra. Ruhr var en gång i tiden världens största industriområde och inkluderade städer som Gelsenkirchen, Dortmund, Duisburg, Essen och Bochum.

En annan bild som dyker upp på min näthinna är de vita, bladlösa och döda björkarna i Trollhättan som kantade lämmeltåget av cyklande arbetare på väg till eller ifrån fabriksarbetet varje dag. Det var en kollektiv handling som knöt ihop de flesta industristäder i Sverige på den tiden. Innan den postindustriella eran tog över var jag som feriearbetare under en kortare period delaktig i denna folkrörelse. Jag cyklade till Volvo Flygmotor men de flesta av mina kompisar hade sommarjobb i 3-skiftet vid monteringsbandet på SAAB. "Den berömda Stallbackaröken" finner jag i Wikipedia som orsak till dåtidens miljöproblem.

En tredje minnesbild som dyker upp är när jag under några somrar arbetade som toalettpapperslastare på Lilla Edets Pappersbruk. Jag snöt svart dygnet runt men hade man tur en fredag kunde man köpa en billig smuggelkvarting från en dansk långtradarchaufför. Under en fikapaus frågade mina äldre arbetskamrater vad jag ville göra i framtiden. Jag berättade att min dröm var att satsa på konstnärsyrket och studera måleri i Göteborg. Det blev tyst i fikarummet.

Under min uppväxt i Trollhättan fanns flera av Sveriges allra viktigaste och dessutom världsledande industrier där. Min far arbetade på dem alla som metallarbetare. Det handlade om sågar, bilar, tåg, turbiner och flygmotorer. Idag är alla borta, nedlagda eller sålda till utlandet. Sista stora företaget SAAB försattes i konkurs 2011 och uppåt 4000 anställda blev arbetslösa samt ungefär lika många underleverantörsanställda. Under de goda åren på 90-talet hade SAAB nästan 10 000 anställda och Trollhättan gick under smeknamnet SAAB-City. Under decennier gjordes även motorer till svenska krigsflygplan i Trollhättan. Idag köps de istället från USA. Min far var väldigt duktig på att teckna.

Folkhemmet som välfärdsmetod är idag bortglömt. En generation arbetare fick uppleva tillvarons förbättring - välfärdsreformer och ett jämlikare samhälle - medan redan vi, deras barn, upplever regressionen. New Public Management och Milton Friedmans nyliberalism är injicerat i samhällskroppen. Gig-ekonomin håller samtidens prekariat utanför fast anställning. Gentrifiering förlamar det experimentella kulturlivet till nostalgi.

När jag äntligen kom iväg på min första studieresa till tyska Ruhrområdet slogs jag av de enorma grönområdena överallt, dvs gräsmattor med buskvegetation. Det var genom en fotografisk jämförelse mellan olika tidsepoker som jag förstod sammanhanget. Den fotografiska bilden från igår är idag oigenkännlig. Näst intill all industriell infrastruktur är bortsprängd, bortforslad och i många fall såld till Kina. Vad som återstår har blivit museum eller transformerats till evenemangskultur. Under gräsmattornas ytskikt befinner sig en folie som skyddar det yttre jordlagret från de underliggande. Strata är ett begrepp inom geologin som betecknar intilliggande lager av avgränsade jordskikt med egna karaktärer (färg, textur, material). Strata är även ett begrepp inom land art.

I boken *Det ljusa rummet* (La chambre claire, utgiven 1980) skriver den franske filosofen Roland Barthes om två fenomen som han menar uttrycks i den fotografiska bilden och har betydelse för betraktaren och dess tolkning. Boken utforskar dessa två begrepp som han benämner punctum och studium. Studium betecknar den kulturella, språkliga eller allmänt intellektuella tolkningen av en bild medan däremot punctum är den djupt personliga beröringen. Punctum (grekiska för sår) är det element i bilden som oförklarligt borrar sig in i medvetandet hos betraktaren och hänger sig kvar i minnet. Det kan handla om en detalj eller en känsla som bilden förmedlar. Punctum är inte en del av bilden utan en upplevelse som föds hos betraktaren. Den ligger utanför fotografens kontroll och skapas genom betraktarens tidigare upplevelser och erfarenheter.

På omslagets baksida till LP-skivan *Kollaps* (1981) poserar bandet *Einstürzende Neubauten* (sv ung *Kollapsande nya byggnader*) framför Olympiastadion i Berlin, som byggdes till sommarolympiaden 1936. På betongplattorna framför bandet ligger deras musikinstrument omsorgsfullt utplacerade - bland annat tryckluftsborr, vinkelslip, såg, tång, hammare, yxa, skruvmejsel och diverse plåtskivor. När bandet gjorde

sin första konsert i Sverige 28 september 1984 i Pripps gamla bryggerilokaler i Göteborg kom förbandet DNA in genom väggen med tryckluftsborrar. Neubautens konsert liknade mest en vanlig arbetsdag på ett stålverk någonstans i Ruhrområdet. Den vanligaste bilden på arbetare, som jag funnit i mina arkivsök, är inte en bild föreställande en människa i arbete. Det är snarare en bild på en samling arbetare, som tillsammans med förmannen, har ställt upp sig på rad framför produktionsmedlen för att stolt berätta om företagets kapacitet. 11 augusti spelar Neubauten i Uppsala. Publiken har idag numrerade sittplatser.

Mitt långa och stora måleriska projekt, vilket jag har processat sedan slutet på 80-talet, heter Terrain Nébuleux (sv ung Nebulös terräng). Min färginspiration hämtade jag ursprungligen från smog och industriella luftföroreningars onaturligt uppdrivna färgskiftningar på himlen, som jag till en början kombinerade med en impressionistisk arbetsmetod. En kollega till mig kallade det "Monet på acid". Det är ett organiskt abstrakt formspråk, en färgpoesi med utgångspunkt i en syntetisk naturupplevelse. I mitt undersökande projekt Arbetarsviten förskjuts mitt måleriska uttryck. Jag lämnar mitt polykroma måleri med tonvikt på varm-kall kontraster till förmån för gråskalan - grisaille - som bygger på ljus-mörker kontraster. Min tidigare strävan att upplösa perceptionen i ett flimmer utmanas av ett formstarkt fotorealistiskt måleri som avbildar människor. Det utgör för mig en konstnärlig utmaning och behovet av att utveckla en utvidgad verktygslåda.

Mitt största hinder som målare, och i mitt arbete med Arbetarsviten, är att oljefärgen torkar. Jag verkligen avskyr att färgen torkar. Jag vill likt en skulptör kunna modellera färgmassan till önskad mjuk form utan att den sträva torkprocessen sätter in och försvårar arbetet. Tekniken kallas à la prima eller vått-i-vått. Man måste arbeta i en sittning. Vid större detaljrika målningar är det en svårighet. Man måste sova ibland. Nattetid förvarar jag mina färgblandningar i tättslutande plastbyttor. Med denna metod är oljefärgen användbar i kanske 3-4 dagar. Svart och jordfärger torkar fortare än de giftigare kadmium och kobolt. En ljusare färgblandning med vitt utökar arbetsprocessens livslängd. Jag vill gå in i det måleriska hantverket och befinna mig där tills jag knäpper med fingret och säger till målningen "nu kan du torka"!

18 % grått är en del av fotografins DNA. Det är mittpunkten mellan svart och vitt på en logaritmisk eller exponentiell kurva. 18 % grått är det ljus som reflekteras på ett gråkort (grå pappskiva) som framför allt fotografer och ljussättare använder som referenspunkt för att få korrekt exponering och vitbalans vid en given tidpunkt för fotografisk avbildning. Vad som är "rätt exponering" beträffande färgintensitet, ljus och skugga är dock något subjektivt, men gråkortet är ett stöd i arbetet. Blandar man kadmiumgult, kadmiumrött, kinakridonrött, en stark grön (Beckers grönt) och vitt när man så gott som hela det analoga färgspektrat vad som är möjligt inom traditionell avbildning med oljefärg. Blandar man dem tillsammans får man en grå nyans beroende på färgernas inbördes procentsats. Jag har kommit fram till att järnoxidsvart, kadmiumrött ljusst, ljusockra och blandat vitt ger mig en enkel och levande gråskala att i Arbetarsviten reproducera för varje enskild målning.

I ett tidigt skede i utvecklingen av Arbetarsviten upptäckte jag fotografen Jean Hermansson (1938-2012). Namnet var mig bekant men jag hade inte riktigt koll på hans fotografiska produktion. Han bodde vid Möllevångstorget i Malmö. Innan jag flyttade in i ett före detta industriområde tillsammans med konstnärskolleger, bodde jag en kortare tid på andra sidan torget i förhållande till hans adress. När jag bläddrar i fotoböckerna "Nere på verkstadsgolvet" och "Dom svarta" (båda tillsammans med Folke Isaksson text) öppnas en avgrund och ett punctum. Den värld som träder fram är en hemkomst och en pendang till mitt pågående arbete med Arbetarsviten. Utan motsvarighet i det svenska språket finns det i tyskan ett begrepp som kallas Heimat, dvs känslan av tillhörighet och kulturell identitet. Begreppet är centralt i tysk kultur. Den abstrakta känslan av hembygd.

Industriruiner, rangerbangårdar och wastelands exemplifierar idag en postindustriell miljö. Europeisk industri-blues är en metafor för den nuvarande djupa strukturella kris och avindustrialisering som europeisk tillverkningsindustri upplever. Denna "blues" kännetecknas av fallande produktionsvolym, stängda fabriker och förlorad konkurrenskraft jämfört med länder i borte Asien. I en musikalisk gestaltning blandas melankoli - ensamhet och alienation - med ett hårt, mekaniskt och repetitivt ljudlandskap som speglar Europas rostbälten. Efter punk, post-punk och PLP färdas idag Thåström i detta landskap.

Brandväggen på bakgården vid Triangeln i Malmö fyller hela filmscenen. Antalet tegelstenar är oräkneliga. Huvudpersonen Anders rör sig genom bildrummet. Han förflyttar sig över den enorma gårdsplanen med smeknamnet Tundran. Miljöskildringen i gråskala är hypnotisk - grus, vattenpölar och lekande barn. I Bo Widerbergs Oscarsnominerade film Kvarteret Korpen möter franska nya vågen svensk klasskildring. Utbildning, kreativa framtidsdrömmar och nyfiken kärlek är ofta centrala motiv i Widerbergs filmkatalog.

I Ken Loach socialrealistiska filmer är rakbladssnitt ur livets pågående flöde en viktig parameter. Ibland är det svårt att veta om man tittar på en dokumentär eller en spelfilm. Ödmjukhet och en solidarisk hållning är vidare viktiga element i Loach filmer. Punctum är starkt närvarande hos båda och framkallar ofta ett näst intill fuktigt öga. På Gotland kallade man förr i tiden stenarbetare för gråsuggor.

Min far efterlämnade en samling studielitteratur. Den handlar om att förkovra sig som metallarbetare. Jag förmodar att det handlar om internkurser på arbetsplatsen. Böckerna lär ut kunskaper i svarvning, fräsning, metallers hållbarhet, konstruktionslära och matematiska formler. Dessa formler är rena grekiskan för mig. I min videoperformance "Semiotics of Labour" är utgångspunkten och rekvisitan till största delen min fars verktyg. Jag identifierar dem och demonstrerar deras funktion med en fysisk och koreografisk verktygsgestik. Man kan tolka det som en lärofilm om bortglömd verktygshantering. Min film är en kärleksfull parafras på Martha Roslers "Semiotics of the Kitchen" från 1975 i vilken hon uttrycker "when the woman speaks, she names her own oppression."

I inledningen till låten "To Hell with Poverty" (1980) med Gang of Four låter Andy Gills gitarr som en cirkelsåg som löper amok. Metallflisor ryker! "In this land right now some are insane a million charge, to hell with poverty, we'll get drunk on cheap wine". Låttexten är en protest mot fattigdom, ojämlikhet och hur människor kämpar med en ekonomisk verklighet. Parallellt uttrycks en tro på en solidarisk mellanmänsklig kontakt som kontrast till ett ekonomiskt hårt drivet samhälle. Post-punk är en musikstil som föddes sent 70-tal ur punken. Den utvecklade punkens energi och DIY attityd och tillförde en komplex dansvänlig rytmik, en större politisk medvetenhet och en experimentell avantgardistisk hållning med influenser från konst, film och litteratur. När jag var väldigt liten brukade jag möta farsan när han slutade jobbet. Just den arbetsplatsen låg 500 meter från vårt hem. Fabriksvisslan ljud 16.18, grindarna öppnades och en flodvåg av arbetare vällde ut. Vi åt middag halv fem och drack mjölk till maten. Min mor var hemmafru.

I relation till mitt huvudsakliga uttryck måleri har fotografi en framskjuten roll, både som eget uttryck, arkivmaterial och del i en målerisk frågeställning. I Arbetarsviten står arkivbilden i centrum som konstnärlig arbetsmetod. Den kvardröjande atmosfären av det förgångnas historia, som gör sig närvarande i en postindustriell samtid och i det personliga arvet, finner jag angeläget att utforska. Mitt mål är att undersöka hur en plats skapar identitet, hur formas en uppväxt och vad utgör minne? En viktig faktor handlar om hur jag förvaltar och förhåller mig till subjektiva hågkomster och de fotografiska reminiscenserna i relation till det måleriska projektets språklighet. Hur kan dualismen mellan målningarnas ikonografier och samhällets förvandling förmedlas i vilken en industriell epok har förflyktigats? Denna epok är starkt förknippad med Sveriges teknologiska framgångar, vars avtryck tydligt är förankrat i min uppväxtmiljö och familj. De verk som utgör Arbetarsviten kan betraktas som tidsvittnen. De utgör ett kollektivt minne, en reminiscens över ett förflyktigt faktum - en realitet - den inre realismen.

Tack till Ted Lehrberg på Industrimuseet i Slite, Tobias Idberg på Stadsarkivet i Malmö och Innovatums bildarkiv i Trollhättan. Tack till fotograf Magnus Denker för inspiration till verket "Min fars oanvända arbetshandskar från 70-talet" och konstnär Martha Rosler för inspiration till videoverket "Semiotics of Labour". Tack till Konstnärsnämnden, Helge Ax:son Johnson Stiftelse, Region Gotland, Künstlerhaus Dortmund för ekonomiskt stöd till projektets genomförande. Utställningen tillägnas min mor och far.

Torbjörn Limé

Fårösund, Gotland, februari 2026